

The
KO E
Times witness
TALAHAU NIUE

also
KO IA FOKI
KO E PEPA HE SOCAIETI

ALOFI

No.29.

APERILA, 1919

Various
KO E TAU TALA KEHEKEHE

KUA hoko mai tuai a tautolu ke he vaha nai mo e mafola mo e fiafia ha ko e lahi he fakalofa mai he Atua. Kua mole tuai e vaha matagi, ka kua nakai to mai e afa. Aua neke nimo ia tautolu e fakaaue. Ka kua nakaila kitia ha toga, ti kua mauatu a tautolu kua mua he lahi e mahani fakateaga a lautolu i Niu Silani he nakai fakafano mai e taha ke ghi e motu nai, mo e iloa e tala ke he *Auanui* mo lautolu ha ha he vaka ia. Ai iloa e lautolu po kua hoko mai nakai e vaka ia ki Niue, po kua nonofo a tautolu mo e hoge, he nakai moua e tautolu e tau mena kai he vaka. Ti ai iloa e lautolu po kua haofia nakai a tautolu he tatalu lahi, tuga na lautolu i Hamoa mo Toga. To matematekelea lahi e tau matakainaga mo e faoa ha ha he tau motu kehekehe he nakai moua e lautolu ha tala ia tautolu. Ko e moli, ko e mahani nakai lata e mahani ia he nakai fakafano mai a lautolu ke fakaati a tautolu.

Ko e aho 3 ia Mati ne fakakatoa e Misi Hare e 86 hana tau tau tali he fanau mai. Kua fakalofa lahi atu kia ia e motu gotoa. Kua nofo a Misi Hare i Niue ko e 52 e tau tau; kua mua he lilifu mo e totonu hana tau mahani ke he tau tau oti ia, ti kua eke a ia mo lagomatai ke he motu ke he tau mena loga. Kua fakakite mai e ia e mahani Atua ke he hana tau gahua oti, kua eke foki a ia mo fakafitaki ke he tau tagata oti he motu. Kua lahi hana a lotu fakamokoi. Ko ia ne lagomatai mai ke he gahua lomi tohi, mo e foaki mai e ia e £100 kia kamata ai e gahua ia. Ko ia foki ne foaki mai e £60 kia lomi ai e "Tala, kia Kerisiano." Kua

tuku poa a ia mo e lotu fakamokoi he tau tau oti tali he vaha fakamua ne hoko mai a ia ke he motu nai, ti kua lahi foki hana fakalofa ke he tau fifine takape mo e tau tama nakai fai matua he ha tautolu a Socaieti. Kua iloilo lahi a ia ke tala vai, ti fa taute e ia e tau vai lakau kua lata mitaki mo e tau gagao he tau tagata. Kua ole atu a tautolu ke he Atua kia loga agaia hana tau tau ke he mouiaga nai.

* * *
Kua hoko mai tuai ainci e vaha ke nu pia ai. Kia fakamalolo e tau tagata oti he motu ke nu pia. Aua neke pehe a mutolu, kua makona e motu, kua lahi e kai aoga, mo ha ke nu pia ai? Ko e mena lata ni ke gahua a tautolu, mo e taute e tau mena ne foaki mai he Atua ke he tau vaha ne lata ai. Ai iloa a tautolu po ke tumau e mouiua nai po ke nakai Kaeke kua hoge e motu ke he fakahikuaga he tau, ati fiafia lahi a tautolu he kai pia. Kia nu pia a mutolu oti ke lata ai, mo e fakatoka ki lotu he au fale, to lata ni mo e vaha hoge.

* * *
Ko e taha kupu foki. Ko e mena mitaki ke fakamalolo e tau tagata mo e to e tau niu, ka e au atu ai he to e talo. Ko e talo ko e tupe he motu haia; kua aoga lahi mo kai he tau tagata. Aua neke tiaki e mutolu e talo, ka e lali atu ai ke to e tau maala, kia muhu mena a tautolu i Niue Fekai.

* * *
Ko e aho 11 ia Mati ne o mai e faoa Mutalau ki Alofi mo e taute fakafou taha tufaaga he tua fale he Fale he Motu. Kua fakaaue lahi atu ke he mafiti ha lautolu ke fanogonogo atu ke he kupu he faifeau. Kua mitaki e maga gahua ne eke e lautolu. Ka kua tote ni kua toe agaia e fale mo e popo e tau au. Mena mitaki ke pulega fakalataha e tau

patu he motu, mo e kotofa e mahina mo e aho ne lata ai, ati tolo mai e motu katoa ki Alofi ke he aho taha ni ke eke ai e gahua. To totou fakamua e tau pou ne popo, mo e talai e falu ke hukui aki; mo e ta mai foki falu a kaho ke hukui aki e tau mena ne maona. To tao foki taha umu puga ke vali aki e fale, kia katoatoa e mitaki. Ati kitia ai nakai mui atu a Niue ke he taha motu, ka e malolo e motu nai ke taute ai e tau gahua he Atua.

* * *

Ko e aho 13 ia Mati ne o mai e faoa Uhomotu ki Alofi ke feleveia mo e faifeau mo ta mai e fagai ne fa mahani ai he motu. Kua lahi e galue; loga e tau talo, ti loga foki e tau moa. Ka ko e taha mena kehe lahi: ne ta mai e lautolu e tau ika loga, ko e kaloama, ko e tau ika mata mo e tau ika tao foki, ke katoa e ono e afe mo e tuma. Oue tulou tulou, e lahi he ha lautolu a fakaalofa. Ti kua-fulufuluola kehe e tau kupu ne fakamatata ai e Ikinei mo e tau patu oti; kua mafanatia lahi e loto he faifeau he fanogonogo atu ki ai. Kia tupu lahi ai pihia e mafola ke he Ekalesia he Atua i Niue.

* * *

Kua ta mai e Misi English hana fale koloa fou, ti kua eke e fale tuai mo fale niu. Kua ta e Misi Lopi taha papahi fakaholo niu ke he fahi tahi he hana fale koloa, kia mafiti e faoa he tuku hifo hana niu ke he tahi ka hau taha vaka. Kua tatali foki a Misi Lopi ke hau vave taha toga ke uta hana tau koloa. Kua ta foki a Misi Collins taha fale fou ke eke mo fale niu mana.

* * *

Kua tuitui fakalataha ai e tau TALAHAU NIUE mai he mahina Iuni, 1917, ke hoko atu ke he mahina Tesemo, 1918, ke eke mo tohi. Kaeke kua fia moua e taha e tohi ia, ati lata ni ke mafiti a ia ke kumi ke he faifeau, ha ko e mena nakai loga e tohi ia, toka ai ko e 20 e katoatoa. Ko e 2/- e totogi he tohi ia.

* * *

Hanai e tala ke he tau tupe ne moua ai ke lagonatai ke he gahua lomi tohi. Moka, 3/6; Ikinei, 3/-; Feu, 2-; Kunitau, 2-; ko e katoatoa, 10/6. Oue tulou.

KO E FAKAMAUAGA

KO E aho 21 ia Mati, 1919, ke he fale aoga i Alofi, ne fakamau ai a AFIUA, ko e tama a Pilitati, ko e tagata Tuapa, mo TANAKITUPE, ko e fifine takape a ia, ko e tama fifine a Matagitau, ko e tagata Makefu a ia.

KO E LAUGA

“Ko e haku a Tama fakahale hana, kua siasia na au kia ia.”—MATAIO III. 17.

KUA nofo fakatekiteki a Iesu i Nasareta ato katoa ai tolugofulu hana tau tau. Kua eke e ia e gahua he tagata kamuta, kua nakai kehe a ia mo e tau tagata oti he maga, ka e nakai fai hala a ia.

Kua hoko atu ke he vaha ia, ti tuogo ai e tala kia Ioane Papatiso. Kua mole atu e ono e mahina heutehepibia tali he vaha ne kamata e Ioane hana gahua; ka kua gahua a ia ke he fahi toga he motu, tata ke he Tahī Mate, ti kua nofo foki a Iesu ke he fahi tokelau, ke he maga ne mua he tote, ko e mena ia nakai logona vave ai e tala kia Ioane.

Ka kua tuogo tuai e tala ia, ati o e tau tagata Kalilaia tokologa ke fanogonogo atu ke he tau lauga a Ioane, kua tuku foki e Iesu hana tau gahua, ti fano foki a ia ke fanogonogo atu kia Ioane. Liga ko e kamata la a Iesu ke eke fenoga mo e toka hana matua fifine ke he loto kaina.

Nakai kitia e Maria kua fano fakaoti a Iesu; ko e laga taha ni ke liu atu a ia ki Nasareta, mo e nofo ke he mena ia he tau aho gahua. Ane iloa a Maria e mena ia po kua hukia lahi ai hana loto, ti nakai toka e ia a Iesu ke fano tokotaha ni. Ka kua fano tokotaha a Iesu, nakai kehe a ia mo e motu o tagata, ti tu a ia ki mua a Ioane Papatiso, mo e ole atu kia ia ke papatiso ai.

Kua fakalata a tautolu pehe: kua oti tuai e gahua a Ioane he aho ia, kua oti he papatiso e tau tagata tokologa, ti hau fakamui a Iesu. Kua pehe mai e tohi, “Kua papatiso foki e motu oti, ti papatiso mo Iesu.”—Luka iii. 21. Ka kua kitia agataha a Ioane kua kehe a Iesu, nakai tatai a ia mo e motu o tagata. Kua manatu a Ioane ko e mena nakai lata kia papatiso e ia e tagata na. Kua hataki e ia a Iesu, mo e pehe atu, “Ko e mena lata ke papatiso mai e koe au, ka e haele mai kia a koe kia au?”—Mataio iii. 14.

Ko e magaaho ia kua nakaila fakakite mai ai e fakamailoga mai he lagi ne talahau fakamua atu ai kia Ioane ke kitekite a ia ki ai; ko e kupu ne pehe, to mui mai e taha kua homo atu a ia ia ia, ko ia haia ke papatiso ke he Agaga Tapu mo e ahi. To nakai iloa tonu a Ioane ko Iesu ko e Mesia haia; ato kitekite e ia e fakamailoga ia. Laga ua ni ne talahau a Ioane, pehe, “Nakai iloa ioki e au a ia.”—Ioane i. 31, 33. Ko e mena ia kua fakalataha a tautolu pehe, nakai mahani a Ioane mo Iesu, pete ni ko e magafaoa taha a laua. Ne nofo a Iesu i Nasareta i Kalilaia, ke he fahi tokelau he motu, ka kua nofo a Ioane ke he tutakale, ke he

fahi toga he motu, ko e mena mamao lahi ia Nasareta; ko e mena ia nakaila feleveia a laua, ti liga nakai iloa e Ioane ko Iesu ko e hana matakainaga ke he tiuo.

Kua tu a Iesu ki mua ia Ioane, mo e ole atu ke papatiso ai, ti fakaako ai a Ioane ke he hana loto manamanatu kua lilifu lahi a Iesu; kua mua he lahi hana mahani tututonu; kua nakai mitaki ke papatiso ai a ia ke tuga ne tagata hala kua tokihala. Ka kua nakai iloa e ia ko Iesu ko e Tapu he Atua, kua nakai fai hala mo e nakai fai ila. Ka kua iloa e tautolu e mena ia. Kua ofomate foki a tautolu he kumi a Iesu ke papatiso ai, tuga e mena ko ia ko e tagata hala ke tatai mo tautolu. Ka kua tali atu a Iesu kia Ioane, pehe, "Kia eke pihia ainei, ha ko e mena lata ia tautolu he eke pihia e tau mena tonu oti."—Mataio iii. 15. Kua haele mai tuai a Iesu ke he lalolagi nai ke fakamoli ai e fakatufono, ko e fakatufono foki kua poaki mai ke papatiso ai a lautolu oti kua tua; kua manatu foki a Iesu ke omaoma ke he tau mena oti ne lata mo e fakatufono, tuga ne pehe mai, "Ko e Atua na e, kitiala, kua fina atu au ke eke hau a finagalo."

Haia. Kua haele atu a Iesu kia Ioane ke papatiso ai, kua kamata e ia hana gahua ko e Mesia he lalolagi. Kua tu mai a ia mai he mena ne nofo fufu ai i Nasareta, kua kamata a ia ke he kamataaga, mo e kumi ke papatiso ai ke he mahani fakatokolalo, ke tuga ne tau tagata oti kua manako ke huhu atu ke he kautu he lagi. Ko ia ni, ko e Ulu he Ekalesia, kua fakatokolalo e ia a ia ke papatiso ai ke tatai mo e tagata kumi. Kua pehe mai a Paulo, "Ko e mena tokotaha foki e Agaga kua papatiso ai a tautolu oti ke he tino taha;"—1 Korinito xii. 13. ko e papatisoaga foki ko e fakamailoga haia kua lafi fakalataha a tautolu ke he tino taha, ko ia foki ko e Ekalesia. Ti pihia foki e Iki, kua hu atu a ia ke he tino taha ia, kua fakalilifu e ia e mena ia, kia tatai a ia ke he tau mena oti mo e hana tau matakainaga (Heperu ii. 17.).

Ko e taha mena foki. Kua kamata e Iesu hana gahua he Fakamoui, kua fakamoli e ia e kupu he he perofetaaga, ne pehe mai, "Ti totou ai a ia fakalataha mo e tau tagata holifono; ne uta foki e ia e tau hala he tau tagata tokologa."—Isaia liii. 12. Ko ia ni kua mea mo e nakai fai ila ke holoholo kehe ai, kua fuifui a ia ke he vai he papatisoaga ha ko e mena kua fakalataha a ia mo e tau tagata hala.

Ka ko e heigoa e mena ne eke ai ko e magaaho ia ne papatiso ai a Iesu? "Kua hake agataha a ia he vai." Nakai tatali a ia ke fakaako ai, ke tuga ne mahani he tau tagata he vaha ia. Mena nakai lata kia tomatoma ai a ia he taha. Kua tohi tuai e fakatufono he Atua ke he hana a loto. Kua hake a ia ki luga he tapa vai, ti tukutuku hifo e ia a ia,

mo e liogi (Luka iii. 21), ati ofomate a Ioane he kitekite atu a ia ke he lagi "ha ne maihi mai, mo e Agaga kua haele hifo kia ia tuga ne lupe. Kua vagahau mai foki e leo mai he lagi, kua pehe mai, Ko e haku a Tama fakahale a koe, kua fiafia au kia koe."—Mareko i. 10, 11.

Liga nakai logona he tau tagata e leo ia, po ke kitekite a lautolu ke he fakakiteaga, ko Iesu ni mo Ioane hoko laua ni. Kua kitia e Setefano "e lagi kua maihi mai, mo e Tama he tagata ne tu ke he fahi matau he Atua" (Gahua vii. 56.), ka e nakai kitia ai he tau tagata ne agaagai mai. Ne eke fenoga a Saulo ki Tamaseko, "ti fakaofu ai he kikila takai mai kia ia e maama mai he lagi... kua logona e leo kua pehe mai kia ia, Saulo, Saulo na e. ko e heigoa e mena ne favale mai ai a koe kia au" (Gahua ix. 3, 4.), ka ko lautolu ne fakalataha mo ia, nakai kitia e lautolu ha mena, ti nakai maama kia lautolu ha kupu, pete he logona e lautolu e leo. Ko e Aho Penetekoso foki ne kitia he tau aposetolo "e tau alelo tuga ne afi kua mavehevehe kua nofo ki luga ha lautolu takitokotaha (Gahua ii. 3.), ka ko e faoa ia ne va kia lautolu nakai kitekite atu a lautolu ke he mena ia.

Pihia foki ke he vaha ia ne papatiso ai a Iesu, kua nakai kitekite atu e faoa ke he lupe ne haele mai he lagi, ka kua kitia ni e Ioane, ti iloa e ia ke he magaaho ia ko Iesu ko e Mesia moli. Ko e mena ia ko e fakatapuaga haia a Iesu ke lata mo e hana gahua; ko e hana fakaukuaga ia, kia eke a ia mo Ekepoa ne Mua kua pule ke he Fale he Atua. Kua vevehe kehe a Iesu ke he magaaho ia mai he tau mena fakamua; kua mole tuai a Nasareta, mo e tau aho fiafia ne nofo kaina a ia; kua tuku e tau mena oti ia ki tua hana. Kua kamata a ia ainei e tau mena kamatamata, mo e tau mena mamahi, mo e tau mena mamafa mo e fakaatukehe, ato hoko atu a ia ke he mate. Ko e magaaho tapu haia kia Iesu. Ti kua kumi agataha a ia e malolo mo e lagomatai mai he Atua, kua falanaki foki a ia ki luga he Matua hana ke he liogi.

Kua fakaako mai ai kia tautolu ke he mena ia e mahani ne lata mo tautolu. Ko Iesu ni hoko ia ne liogi nakai noa; kua fakafetui hololoa a ia mo e Atua; ka kua nakai kamata e ia ha gahua taha ka noa mo e liogi. Ko e vaha ia ne fifili e ia e toko-hogofulu ma ua "kua hake fakamua a ia ke he mouga ke liogi, kua ahogia hana liogi ke he Atua" (Luka vi. 12, 13.) Ko e vaha ia ne manatu e faoa ke tapaki a ia kia eke a ia mo patuiki, kua haele kehe ai a ia tokotaha ke he mouga ke liogi (Ioane vi. 15.). Ko e vaha ia ne faliu ai a ia, ko e vaha ne matematekelea a ia ke he kaina i Ketesemane, ko e magaaho ia ne tautau ai a ia ki luga he satauro, kua liligi hifo e ia hana agaga ke he liogi ke he tau mena oti ia. Kua kamata ai hana gahua mo e liogi;

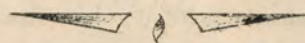
kua tauteute e ia a ia mo e liogi ke he tau gahua oti ne eke e ia. Ko tautolu foki, kaeke kua fia kautu a tautolu ke he tau kamatamataaga, mo e tau gahua, mo e tau mena mamafa, mo e tau mena mamahi he lalolagi nai, to fiftaki a tautolu kia ia ke lata ai, mo e liogi nakai noa. Ha ha i ai taha lagatan ke kautu a tautolu ke he tau mena uka oti he mouiaga nai, ko e lagatan ia ko e liogi haia.

Kua haele hifo mai e Agaga Tapu ki luga a Iesu, ko e hana fakatai ko e lupe haia. Ko e manu totonu e lupe; ko e fakamailoga he mahani molu mo e mahani fakaalofa. Kua lata mitaki e manu ia ke eke mo fakatai a Iesu, ko e totonu mo e lotu holoilalo.

Ne nofo tumau e Agaga Tapu ki lotu ia Iesu. Ne fatu a ia he Agaga Tapu; ne ta hake a ia he Agaga ke he tutakale kia kamatamata ai; kua fakamatala e ia hana lauga fakamua, ki lotu he sunako i Nasareta, kua totou e ia e kupu a Isaia, pehe, "Ha ha i luga ia au e Agaga he Iki," ati pehe age a ia, "Ko e aho nai kua fakamoli ai e tohi nai he fanogonogo ki ai a mutolu." Kua talahau mai a Ioane ia ia, pehe, "Ko ia ne fakafano mai he Atua, kua vagahau ni a ia ke he tau kupu he Atua; ha ko e mena nakai foaki fakalata mai he Atua e Agaga kia ia."—Ioane iii. 34. Kua pehe mai foki a Iesu, "Kaeke foki ko e Agaga he Atua kua vega ai e au e tau temoni, kua hoko mai tuai kia mutolu e kautu he Atua."—Mataio xii. 28. Ne pehe age a Peteru kia Konelio, "Ko e kupu kia Iesu ko e Nasareta, he fakauku he Atua a ia ke he Agaga Tapu mo e mana."—Gahua x. 38. Kua pehe mai a Paulo ia ia, "Ko ia ne tuku atu e ia a ia kua nakai fai kelea ke he Agaga tukulagi ke eke mo poa ke he Atua."—Heperu ix. 14. Mo e pehe, "Ko ia kua fakakite fakatonu mai ko e Tama he Atua mo e mana ke he Agaga kua tapu, ke he liu tu mai ha lautolu kua mamate."—Roma i. 4. Ko e malolo he Agaga Tapu ia ni kua poaki atu a ia ke ke tau aposetolo ne fifili e ia, ato hoko ke he aho ne ta hake a ia (Gahua i. 2). Kua fakalataha e Agaga Tapu mo ia ke he tau vaha oti; ko e tau mena oti foki ne eke e ia kua eke ai mo e malolo he Agaga Tapu ia.

Ko e magaaho ia ni ne hifo mai e Agaga Tapu mo e hoko ki luga ia ia, ati logona ai foki e leo mai he lagi. Ko e leo he Matua haia kua talahan e nilifu he hana Tama. Laga na foki ni ne talahan mai e leo ia—ki luga he Mouga Faliu (Mataio xvii. 5), ki lotu foki he faituga i Ierusalem (Ioane xii. 28). Kua talahan ai e kupu, pehe, "Ko e haku a Tama fakahale hana, kua fiasia na au kia ia." Kua fakapuke ai e lotu a Iesu mo e fiasia mo e malolo he fanogonogo atu a ia ke he kupu ha hana Matua kua fakakite mai hana lilifu. Ka ko tautolu nai, ko e mena lata kia tautolu foki e maimaina, kia manamanata a tautolu ko e puhala taha ni ke talia ai a

a tautolu he Atua ko Iesu Keriso haia, ko ia ko e hana Tama fakahale kia tua foki a tautolu kia ia, mo e mumui atu kia ia ato tatai ha tautolu a tau mahani mo e taumahani a Iesu; ati maeke foki he Atua ke fiasia kia tautolu.

KO E TOHI A MISI FIFINE

KO E TOHI hanai ne tohi mai e Misi Fifine he aho tuai kia Pulehepala i Alofi. To fiasia e Tapu Fifine he tau maga oti he totou hana tau tala

"Kia koe, ma Pule, ne fa totonu he leveki e kaina ha taua, mo e lagomatai ke he tau gahua oti he faifeau, ko e tau mena ikiiki pihia foki mo e tau mena lalahi. Kito hoko mai mogoho nai ni e tohi hau ne ta mai he *Manua*. Fakaaue e tau tala loga he fakailoa mai e koe; ne fa lotu koa ai pihia au he iloa e tau tala oti he haku magafaoa i Niue. Fakaalofa te atu kia koe, ma Pule, ne momoko e lotu hau ne galo a Sarai; fakaaue atu ke he Takitaki ko Iesu, kua takitaki tau hui lololole fuakanu ato hoko e fenoga hana. Hana foki ke fakamafana e tau lotu momoko he tokoua kua toe mo e fanau, mo e fkkamalolo ha tautolu a tau lotu, ti tumau a tautolu ke mumui atu kia ia. Fakaalofa lahi atu kia Luka.

Kua fiasia au he kupu hau, ne pehe: "ko e Tapu Fifine ne mafola lahi." Kia fakalataha a mutolu mo Iesu e tau aho oti kua fa fakapotopoto ai a mutolu ke he gahua ia. Ti ole hololoa mo e tua kia moua ai e Agaga Tapu, ko e fakamailoga haia kua kehe ai e tau fifine tapu mo e tau fifine ne Ekalesia noa. Kia eke a mutolu mo Ekalesia moli, ko e tino haia he Iki, ko ia e Ulu, ko tautolu takitokotaha ko e tau fahitino hana, ke felagomataiaki mo e olatia he moui tukulagi ha ha ia ia.

Momoko au he iloa kua nakai monuina e gahua a Melevete; kua moumou e tufaaga lahi ne moua e laua. Lata kia ia e lotu tukutuku hifo ki mua he Iki hana ni e gahua kua moumou ai.

Ti fakaalofa atu kia Kulukulu, ko e tamaafine haku tali e vaha tote; kua fiasia lahi au he moua a laua mo Pikiga e tufaaga lilifu. Ati liogi a tautolu kia eke e laua mo e totonu, mo e lotu matakutaku, mo e lotu holoilalo; kia matakutaku a laua ki mua he Iki, ka e nakai matakutaku ke he tau tagata mo e tau mena he lalolagi nai.

Fakaalofa kia Lotopule kua mohe. Ko fe a Vibia? ne matahavalala agaia? po ke moua e lotu fou? Ko fe a Namuaiti?

Ti fakaalofa mai, ma Pule, mo e tohi mai e tau higoa ha lautolu oti ne nonofo ke he Aoga Patu i Alofi. To tohi mai e tau higoa tuai, ka e tiaki e

tau higoa fou nakai kitia e au. Tohi mai mo e tau maga ha lautolu, mo e fanau. Totonu nakai e tamaafine a Mahele i Hakupu? Ko fe a Helene, mo Gavai, mo Emitini ne fa uka, mo Ikimata a Tapuakimoka, mo e fanau a Moka mo Atutoga?

Mafana haku loto he iloa kua tumau a Aolipa ke omaoma ke he Iki. Ko hai e tama a Paiiti ne mau mo Tumutumu?

Momoko au e tau aho oti ha ko ———. Nakai hiku haku a tagi ia ia. Nakai hiku haku tau liogi ne o ke kumi haku tama ne galo! Nakai kia maeke ia koe, ma Pule, ke fano fakatekiteki ke uta haku loto kia ia, mo e ole atu kia ia ke mavehe mo e tau mahani he lalolagi, mo e liu mai kia Iesu? Tala age maeke fefe ke mohe he tau po, ka kua ala e matua fifine nai ke tagi ia ia? Nakaila pa e gutuhala he moui; nakaila mategugu a Iesu he ui atu ke liu mai

Kua fia uta au taha mena fakaalofa kia koe mo e fanau, ko Famili mo Haioti. Oue tulou, ne iloa kua totonu a laua, ti lagomatai e fuata ke he gahua he faifeau. Ka e uka mahaki e tau mena oti i Peritania; kua leva ai kitia e tupe kula; ko e pepa hokoia mo e tupe ario. Ne fai fakatino lalahi haku, ka ai fai lagatau ke uta kia mutolu.

Kia fakaalofa mai e Iki mo e fakamalu mai ke he tau aho matakutakuina kua hohoko mai. Laga loga kua ta hifo mai e tau 'bombs' tata ke he kaina nai, ti mamate e faoa, ka e momoui mai a mautolu. To tua fakaoti ke he Iki tukulagi.

Fakaalofa lahi atu a Turagakino moTioe aia koe. Aua neke piko a koe e kua kimo a mautolu ia mutola. Loga e tau tohi ne uta, ka e ai kitia po kua tomo nakai, ai hohoko atu ki Niue.

Kuenaia. Kia monuina a mutolu he Iki.

Ko au, ko KULENA FIFINE."

KO E TALA KIA BLANDINA.

KUA mole atu ua e teau he tau tau tali he matulei a Iesu, ti kua hoko atu e tala mitaki ke he tau motu ne loga, i Asia, mo Europa, katoa mo Aferika. Kua fakatupu ai e tau Ekalesia i Roma, mo Katako, mo Alekanederia, mo Lione, mo Viene, mo e tau maga ne loga. Ka kua pouli agaia e tau tagata tokologa, kua vale lahi foki a lautolu kia lautolu ne tatali ke he tala mitaki, ha ko e mena ne tiaki e lautolu e tau mahani pouli, ka e eke e tau mahani he maama. Kua lahi mahaki e tau mena ne ekefakakelea atu ke he faoa tapu ke he tau maga oti ia; ti kua manatu foki au ke tala atu kia mutolu e tala ke he falu he tau mena ia ne eke e lautolu. Kua tohi tuai e tau tala ia ki loto he taha tohi tuai

Ko e tau 177 A.D. ne fakauku ai a Pothius mo faifeau he Ekalesia i Lione mo Viene, ko e tau maga lalahi ke he fahi toga he motu ko Farane, ti kua malolo lahi a ia ke fakaako atu ke he tau tagata e tau kupu he Evagelia. Ko Marcus Aurelius ko e patuiki a ia he kantu a Roma ke he vaha ia, kua pule foki a ia ke he motu a Farane. Ko e tagata iloilo lahi a ia ke he tau mena he lalolagi nai, ka ko e tagata etene a ia, ti pouli lahi hana a loto, ti kua poaki atu a ia kia ekefakakelea ai e tau tagata Kerisiano ha ko e mena nakai tuku poa a lautolu ke he tau tupua. Kua fofa ai ha lautolu a tau koloa oti he tau etene; kua tuku ai a lautolu tokologa ki loto he tau fale puipui; kua uta ai a lautolu ke he fakafiliaga he motu, tokologa foki ia lautolu ne fakahala ai ke mate. Nakai maeke ia tautolu ke manamanatu ke he tau lagatau kelea ne eke e tau etene ke he tau Kerisiano kia kelipopo ai a lautolu, ha ko e mua he kelea mo e mamahi; ka kua tohi ai e falu he tau lagatau ia ki loto he taha tohi kua fakahigoa ai *Ko e Tupuaga he Ekalesia*. Kua tiaki e falu he tau Ekalesia tokogahoa ha lautolu a tua kia Iesu, ha ko e mamafa he tau mena matekelea ne hoko atu kia lautolu ha ko e hana higoa, ka ko e tokogahoa ni a lautolu ne pihia; tokologa lahi a lautolu ne tumau, mo e fakauka, mo e nakai tiaki ke tua kia Iesu, pete he lahi mahaki e tau mena matematekelea ne haofia ai a lautolu. Ha ha i ai e falu a tohi ne tohi atu he Ekalesia i Farane ke he tau matakainaga Ekalesia i Asia ke he vaha ia, ti kua toka agaia e tau tohi ia ato hoko ke he aho nai, ke fakailoa mai ai kia tautolu e tau mena ia ne eke.

Ko e taha he tau tagata Ekalesia ia kua higoa ko Blandina. Ko e tamaafine tote a ia, ne fakaako ai ke he tala he fakaalofa a Iesu Keriso. Ko e hana iki fifine ko e Kerisiano foki a ia, kua mahalo halo foki e fifine ia neke tiaki e Blandina hana tua kia Iesu, mo e liu atu ke he tau mahani pouli. Ka kua mau lahi e tua a Blandina, kua taofi e ia e tau mena oti ne fakaako atu ai kia ia, mo e falanaki foki a ia ki luga he Fakam ui ko ia ne laveaki a ia mai he pouli mo e mate; ti kua malolo lahi e tamaafine ia ke talahau atu hana tua. Kua lali atu foki a ia ke tomatoma atu mo e fakamafana atu kia lautolu ne loto lolole, kia nakai tiaki e lautolu e tua kia Iesu.

Kua tapaki he tau etene a Blandina, ti kumi e lautolu taha lagatau mo e taha legatau ke fakamamahi ia ia kia tiaki e ia hana tua kia Iesu, kua ofomate foki a lautolu he nakai mate a ia ke he mamafa he mamahi he tau mena ekefakakelea ne eke e lautolu. Kua mategugu e tau pouli ke he loga e tau gahua ha lautolu ke ta ia ia; ka kua fakamalolo a Blandina, mo e tauhea atu pehe, "Ko e Kerisiano au; kua nakai aoga ha mutolu a tau lagatau." Ha ko e

mena kua tuku age e tau etene e tau fatipiko, kua pehe age a lautolu, kua kai e tau Kerisiano e tino he tau tama mukemuke, mo e falu a mena tuga ne mena ia. Ko e mena ia ne tupu fakalahi e vale he tau tagata pouli, ti ekefakakelea a lautolu ke he tau Kerisiano.

Kua tapaki foki e lautolu a Pothinus, ko e faifeau fuakau, ko e hivagofulu hana tau tau, ti kua uta e lautolu a ia ki mua he tau fakafili. Kua nakai manamanatu a lautolu ke he hana tau tau, mo e lololele he hana tino; kua fahi e lautolu a ia ke he tau akau, kua lili e lautolu a ia ke he tau toua, ti liti e lautolu a ia ki loto he fale pouli. Kua mole ua e aho ti mate a ia ke he mena ia.

Ka ko Blandina, kua malolo hana tino ti nakai mate a ia he tau mena kelea ia. Kua mate vave e tau fuakau mo e tau tagata tino lololele, tokologa foki e tau iki kua tua kia Iesu, kua hio na lautolu a tau ulu, ti mate vave a lautolu. Ka ko e tau fuata malolo mo e tau tupa kua fakalaoa ai ha lautolu a mate. Kua liu foki kamata a lautolu ke fakamamahi atu kia Blandina.

Kua to e lautolu taha akau ke he vaha loto he kolo he tau manu favale, ti kua lili e lautolu a Blandina ki luga he akau ia, kua manatu a lautolu ke hohopo hake e tau manu ki luga ke gau hana tino. Tokologa e tau Kerisiano ne kelipopo ai pihia ki loto he kolo ia he aho ia, ka kua nakai manamanatu e tau leona kia Blandina; kua moui agaia a ia; kua hoko ke he po, ti vevete e lautolu a ia, mo e liuaki ki loto he fale puipui.

Ka kua hoko ke he taha aho, kua tolo mai e tau tagata tokologa ke he kolo leona, kua ta mai fakafou ai a Blandina ki loto he kolo, katoa mo e tugane hana, ko Ponticus hana higoa, ko e fuata tote, hogofulu ma lima hana tau tau. Kua vale lahi e tau etene, kua go a lautolu mo e tauhea fakaleolahi, ka e nakai matakutaku a Blandina; kua fakamalolo foki e ia hana tugane. Kua kamata-mata fakafou ai a laua, po kua tiaki nakai e tua kia Iesu mo e tuku poa ke he tau tupua, ka kua mau a laua ke tua kia ia. Ti vale lahi e tau etene. Kua kelipopo vave e lautolu a Ponticus, ka ko Blandina kua keli fakalahi e lautolu a ia, kua tuina fakalahi ai hana tino, ati hele e lautolu a ia ki loto he taha kupega, kua ta mai e lautolu taha povi vao, kua hoka a ia he tau nifo he povi ato mate a ia.

Kua mate a Blandina ti kamata ke okioki ai ke ekefakakelea ke he tau Kerisiano. Kua mate e patuiki ia ko Marcus Aurelius, ti kua pule a Commodus ke hukui aki a ia. Ko e tagata mahani kelea lahi a ia, ka kua nakai fakalavelave e ia e tau tagata Ekalesia. Ti kua fakauku ai a Irenæus ke eke mo faifeau ke hukui aki a Pothinus. Ko e tagata mitaki a ia mo e malolo; kua takitaki e ia e Ekalesia a Iesu mo e nakai matakutaku. Ko e

tau tohi loga ne tohi ai e ia ke fakaako atu mo e fakamafana atu mo e tomatoma atu ke he Ekalesia, kia tumau a lautolu ke he kupu he Atua. Kua toka ai foki e tau tohi ia ato hoko ke he vaha nai.

TUAPA

KO e mena ke ofomate ai he kitia e fulufuluola lahi mahaki he ika, ko e kaloama, ko e mena kehe lahi.

Ko e aho 10 ia Mati ne tatau ai e Taue i Mataga, kua higoa ko e kapikapi. Ne tolu e kupega ne homo atu. Ko e kupega a Toafolia, 2457. Ko e kupega a Pule, 2132. Ko e kupega a Farani akoako, 2218. E tau fekau he lagataha maka e puto. Ka e nakai totou e tau puto loga fakamui; mo e tau aho fakamui nai.

Fakaau ke he Atua ha ko e tau mena loga ia; kua fiafia e tau mata mo e tau manava.

Ko FARANI akoako ne tohi.

Ko e aho 13 ne o hifo ai a Tuapa mo e tahifo ai ha lautolu a galue ke he Faifeau he motu. Ko e tau talo, mo e tau ika; ko e 3011 e tikau ika. Ti uhu ai e lautolu e tau lologo tuai pehe:—

He muka he fou ka talofelofe!

Tau ika ne oti ki uta e!

Tokai ua fakalavelave.

Ka e toka ai ke hi e au.

To atu e au ha ika mau.

Tau ika ne oti ki uta e!

Maka tanu fonua ka takina.

Fakahahaia mata o faao.

Haku talo e mapualagi.

Haku talo to fakatatalima.

Ne iloa e hai ko na e tupu ke uta ha lolo taakaiaki.

Haku talo e mapualagi.

Kanumea vao mo kieto uga.

Veli hifo a mua ki lalo ia.

Ka e uta e matila hoku toki.

Haku toki ti matila moli.

Ko e pule e ika.

Ko e hega e talo.

Ti fakamau ni a lana.

Ti fakamau ni a laua.

Kuenaia.

Ko TOAFOLIA ne tohi.

AVATELE

message KO e aho 28 he mahina a Fepuari ne kitia ai e mautolu taha fekau mai he lagi, kua kehe hana malolo, nakai fai mena ke fakatai ki ai, mo e hana matila lahi nakai fai mena ke fakatai ki ai. Ka ko e haku a fakalata, liga tatai mo e matila he tau pelu ne toto ai he tokoua agelu, ne tutu ai ke he gutuhala he kaina ko Etena, ke he aho ne o ai a Atamu mo Eva ki tua pa he kaina ia. Pihia haku a fakalata ke he mena ia. Ko e mena ne kitia ke he tau tino he tau niu ko e mena ke ofo ai haia; kua mahehe e tau tino niu, ai pihia ha mena kua kitia. Ti ko e katoa he tau niu ne mate 8. Ti to ai e patuliki ke he kala lalo he fale aoga, he mena ia ni ai mamao mai he nonofo ai e fanau. Ai iloa e mena ia po ke monuina po ke nakai, ka ko e haku a fakalata ai moui taha. Ti ko e aho na ia kua o kehe ai e tau fanau mo e maga kekekele ia, ka e nakai o kehe ke he tau aho oti ke he mata tepu ia. Ko e aho ia ni kua o kehe ai e fanau he mena ia, ko e fakalata noa ke he aho ia, ka e pule ni e Iki he lagi ke he hana tau gahua. Ko e magaaho ne lupa ai e hila kua puho tuai e fonua tuga ko e mena puho ne fai e ahi ke he magaaho ia. Kua oti tuai e puho, kua ai kitia ha mena pihia mai he finagalo he Iki. Ko e aho fakafili na ia he faoa ia, ai moui ka e pihia ni kua taute ni he Iki hana tau fekau ke kitia he tau tagata mahani uka. Tokologa e tagata ne ligoia he aho ia, ko e akoako fifine ta'na, ko Tio taha, ko Afugia taha, ka e tokologa lahi ne ligoia fua he aho ia. Ai kitia ha mena pihia, ti nakai iloa he taha e fakakiteaga ia kua fakailoa mai ke he faoa ia. Ko e tau gahua ni he Atua ne tuku mai ke kitekite ki ai e tau tagata mahani uka, po ke ne maliu mai nakai ha lautolu a tau loto mao mai he tau mena he lalolagi nai ne loto a lautolu ki ai.

Kuenaiia.

Ko PIKIGA ne tohi.

HIKUTAVAKE

KO E aho 24 ia Mati ne o mai ai e tau tiakono mo e tau patu he Ekalesia Hikutavake ki Alofi ke pulega mo e faifeau, mo e huhu atu po ko hai ne lata ai ke eke mo akoako ma lautolu. Kua fakakite mai e lautolu pehe, kua loto fakalataha he Ekalesia oti kia kotofa ai a Makatogia mo akoako. Kua fiafia lahi e faifeau ke he mena ia, ha kua lata mitaki e tagata ia mo e gahua. Kua manako foki a lautolu ke fakatepetepe e fakaukuaga, kia taute

ai ke he aho 4 ia Aperila, ka e nakai maeke e mena ia ke he faifeau. To uta fakamua e mena ia ke he Fono Akoako ke lata ai, ka mole ia ti taute ai e fakaukuaga ke he aho 11 ia Aperila.

KO E TAU LOLOGO FOU

KUA oti e laga, kua hiku e taur;
Ko e malolo he Iki kua kautu ai ni;
Kia uhu e tautolu e lologo fakaheke—
Aleluia!

Kua mahala ainei e malolo he Mate;
Kua vega tuai e Iesu hana tau fi;
Kia tauhea a tautolu e lologo fiafia—
Aleluia!

Kua liu tu mai a ia he aho tolu;
To pule ni a ia ke he hana lilifu;
Kia kau fakalataha a tautolu mo e nava—
Aleluia!

Ko e Iki na e, ko e hau a liu tu mai
Kua toka noa a mautolu mai he huki he mate;
Kia moui a mautolu mo e lologo kia koe—
Aleluia!

Ko e Iki na e, Fakakite mai a koe E puhala tonu hau, Mo e fakamaama mai; Kua fia omaoma au Ke he Kupu hau, Kia vagahau a koe Ke maama ai au; Te nakai fano au taha lakaaga Ato iloa au e finagalo hau.	Ko e Iki na e, To fakauka au, To tua au kia koe Mo e nofo fakatekiteki; Nakai mahalohalo au Ke he hau a Kupu; Kia fakamoli e koe Haku a amanaki; To nakai fano au taha lakaaga Ato iloa au e finagalo hau.
---	---

Ko e Iki na e, Kua pouli agaia au, Kia foaki mai e koe E maama moli hau; Kia tu mau ni a koe Ke he fahi matau haku, He nakai malolo au Ke fano tokotaha; To nakai fano au taha lakaaga Ato iloa au e finagalo hau.	Ko e Iki na e, Kia fakamafana mai a; Ko e Fakamou na e, Kia laveaki e koe au; Ko e Atua na e, Kia takitaki e koe au; To falanaki mau au Ki luga ia koe; To nakai fano au taha lakaaga Ato iloa au e finagalo hau.
---	--

KO E FUFU MOKI

HANAI e fakakiteaga he tau moki ne huhu atu ai kia mutolu ke he mahina kua mole atu.

MOKI II. Ke fakakite mai ai taha fakalataaga he tagata Kerisiano.

1. L-uka. *Kolose iv. 14.*
2. A-perahamo. *2 Nofoga xx. 7; Iakopo ii. 23.*
3. M-ose. *Esoto iv. 10.*
4. E-feso. *Gahua xix. 35.*
5. P-enieli. *Kenese xxxii. 24, 30.*
6. A-pimeleko. *Fakafili ix. 7-21.*

Kua fakalata ai e tagata Kerisiano mo e **LAMEPA**. —*Mataio v. 14-16.*

MOKI III. Ke fakakite mai ai e higoa he taha perofeta lahi.

1. I-kapoti. *1 Samuela iv. 19, 21.*
2. S-amaria. *Ioane iv. 3, 4.*
3. A-imano. *Numera xiii. 22.*
4. I-emina. *1 Nofoga vii. 10.*
5. A-nania. *Gahua v. 3, 4.*

Ko e higoa he perofeta lahi ia ko **ISAIA**.

Hanai falu a moki fou ke kumikumi ai e mutolu, to lomi ai e fakakiteaga a taha aho.

MOKI IV. Ko e tau matatohi fakamua, ka tutaki ai, to fakakite mai ai e higoa he taha tagata, “kua totonu ue atu a ia he tau tagata oti ha he fuga kekekele.”

1. Taha perofeta fifine ne fakatagi e topa.
2. Ko e fekafekau pule he taha patuiki, ne “uta ai e ia e tau perofeta tokoteau, mo e fufu ai e ia a lautolu ke taki limagofulu ke he ana.”
3. Ko e taha fuata ne leveki e ia e tau tapulu ha lautolu ne taulitimaka a Setefano.
4. Taha perofeta ne fagai ai e tau oreva.

MOKI V. To kumi e mutolu e tau kupu nai ki loto he Tohi Tapu. Ko e tau kupu kua to ai pehe, * ka tutaki ai, to fakakite mai ai e tau kupu he Salamo kia lautolu kua fatipiko.

1. Ha * * * nakai maeke ia mutolu ha mena ke totoko atu ke he kupu moli.
2. Ne * foki e tau puna vai he moana, mo e tau pa he lagi.
3. Ko lautolu na, ne kautu a lautolu ke he tau motu ha ko e tua, ne eke ai e mahani tutotonu, ne moua ai e tau kupu kua talahau mai, ne pa ai * * he tau leona.
4. Kua loloku e lautolu * * a tau alelo tuga ne tau kaufana ha lautolu, ke vagahau pikopiko ai.
5. Nakai to ha kupu taha he tau kupu mitaki oti * vagahau mai ai e Iehova ke he magafaoa a Isaraela; kua hoko oti ni.

6. Nakai noa mo e fakahala e tagata fakantoli mena kua pikopiko; mo ia kua * mo e * nakai ni hao a ia.

KO E aho 26 ia Mati ne o atu e tau tagata ki Tufukia ke fakatau ai e tau koloa he Leoleo ke lata mo e kupu ne fakailoa atu ai ke he motu ki loto he TALAHAU NIUE. Lahi e uha ne to he aho ia, ti nakai tokologa lahi e tau tagata ne o. Ka kua fai tagata ni, ko e tau tagata muhu tupe, ne manako lahi ke moua e tau koloa ia. Ne o mai e falu ia Lakepa mo Hakupu. Ko e tau papaalagi foki ne fia moua e tau mena. Ka kua afo ai a lautolu oti, Nakai manatu e Leoleo ke fakatau hana tau mena. Ne pehe mai a ia kua tokogahoa e tau tagata; neke tote e tupe ke moua ai. Heigoa kia e mahani ia? Ko e mena lata kia, po ke nakai? Kaeke kua mahani fakateaga pihia e Leoleo he Fakatufono, po ko hai kia ke mahani fakamofi? Ai ko e mena lilifu ke mahani pihia. Kua mua he fakateaga.

KO E PAPATISOAGA

HANAI e tau higoa he fanau ne papatiso ai i Lakepa, he aho 9 ia Mati, 1919.

MELEUA, ko e tama fifine a Uele mo Tialemlu, kua hiki e Maletau mo Tifaleo.

KOUKOUHETOGIA, ko e tama fifine a Pulekula mo Fane.

MAKAHIVA, ko e tama tane a Vili mo Meleofa.

AKAUVAVE, ko e tama tane a Pulehemoana mo Lakalakahemotu.

LITOHOKAFU, ko e tama fifine a Afetau mo Mokapala.

Ko e fanau hanai ne papatiso ai i Mutalau, he aho 16 ia Mati, 1919.

FALENE, ko e tama fifine a Agi mo Ahimanogi, kua hiki e Kipa mo Elese.

FOUMALO, ko e tama fifine a Tiliafi mo Muanifo, kua hiki e Tegu mo Lafoufou.

KELENAPUKA, ko e tama fifine a Fetukutoga mo Fitiola.

TAPUATIFA, ko e tama fifine a Puletaha mo Malia.

ENELE, ko e tama fifine a Halatauvale mo Fifine.

MANOGILELEHETO, ko e tama fifine a Evaeva, kua hiki e Aleto.

TOGATULE, ko e tama fifine a Hegaolea, kua hiki e Aleto.